

Az egyházak a kölcsönös függőség és a globalizáció világában a XXI század elején.

Az egyház az „ecclesia” magyar fordítása tulajdonképpen vallási közösséget jelent. A XXI század elején mintegy 5000 egyházat és szektát tartanak nyilván. Ezek közül azonban tíz vallás képviseli a hívők 90%-át. A hívők számáról hivatalos adatok nincsenek. A különböző becslések, amelyek főként adott egyháztól származnak rendszerint túlértékelik követőik számát. Az alábbi becsléseket is így kell tekinteni.

1. táblázat

A vallások súlya a világnépességben belül

Római katolikusok	1,2 milliárd
Egyéb keresztények	800 millió
(Ezen belül pünkösdisták	400 millió)
Iszlám	1,3 milliárd
Hinduizmus	900 millió
Buddhizmus	360 millió
Hagyományos kínai vallás	225 millió
Afrikai és más törzsi vallások	250 millió
Shikkek	23 millió
Judaizmus	14 millió
Bahai	6 millió

Az elmúlt 3-4 évezed során a leggyorsabban a keresztény felekezetek közül a pünkösdisták száma emelkedett. Erre főleg Ázsiában és Latin Amerikában került sor.¹ A kereszténység keretében a katolikusok száma a fejlett világban, az Egyesült Államok kivételével alig nőtt, emelkedett viszont Afrikában, ahol a legnagyobb a katolikus hitre tértek száma. Az iszlám követőinek száma nemcsak a fejlődő világban növekedett, hanem Európában és Észak

¹ The Economist, Dec. 21, 2002.

Amerikában is. A fejlett világban ez döntően két forrásból eredt: a bevándorlásból és az áttérésből.

E tanulmány keretében nem általában a vallásokkal, hanem intézményeik szerepével foglalkozom az emberiség közös gondjai, s különösen a világ szociális problémái menedzselésének folyamatában.² A globális szekularizációs tendenciák ellenére, különösen a nagy világvallások egyházi szervezetei valamint a „holdudvarukba” tartozó politikai pártok és civil szervezetek által képviselt értékek illetve politikai irányzatok sok fontos országban hatnak a közgondolkodásra, a kormányok döntéseire és a nemzetközi együttműködésre.

A különböző vallások és az egyházak társadalmi szerepe a múltban is sok tényezőtől függött. Az adott társadalmi környezet jellege, tanításaik, doktrínák vonzereje, intézményeik hatékonysága és politikájuk célszerűsége voltak (és maradtak) ezek közül a legfontosabbak. Az elmúlt 10-12 évezred történelme, amelyik magában foglalta a nagy világvallások megszületését, elterjedését, versengését és együttélését, arról tanúskodik, hogy olyan korszakban, amikor elsősorban a hit birodalmában tevékenykedtek, bátran fogalmaztak meg és védelmeztek új eszméket és ezeket terjesztve rendszerint a türelmet és a nyitottságot hirdették. Amikor a vallás integrálódott a politikai hatalommal³ az egyházakat rendszerint az apologetika és a dogmatizmus jellemezte Hatalmuk védelmezése és kiterjesztése, a felsőbbrendűség, kizárólagosság és türelmetlenség eszméi és gyakorlata gyakran vezetett véres és kegyetlen vallásháborúkhöz. Az egyházak viszonya társadalmi, politikai és gazdasági folyamatokhoz az elmúlt két évszázad során különösen jelentős mértékben változott. A XXI század elején az egyházak életében is óriási jelentőségűek földünk társadalmi környezetét átalakító hatalmas transzformációk. A Föld népességének szaporodása és területi elhelyeződése terén végbementek arra vezettek például, hogy a hívők számának növekedésére a fejlett térségen kívül került sor, Latin Amerikában, Ázsiában és Afrikában. A kereszténység keretében lezárult egy hosszú az iszlám hanyatlásával kezdődött történelmi ciklus, amelyik egyházainak fő központjává Európát és általában a fehér emberek világát tette. Nagymértékben hatnak az egyházakra a globális politikai és gazdasági változások is. A Szovjetunió szétesése, a világkapitalizmus globális

² Angolul „Global Governance”- amelynek nincs megfelelő magyar fordítása.

³ Érdekesek tekintetben a Római Club alapítójának Aurelio Pecceinek elemzése, aki a hatalommal összefonódott egyházak elbürokratizálásáról, és azokról a kísértésekről beszél, amelyek ilyen helyzetekben az egyházi értelmiségieket kedvezőtlenül befolyásolták: One hundred Pages for the Future. Reflections of the President of the Club of Rome. Futura Publication. London. 1982. pp 24-25

rendszerének visszaállása nemcsak a világ politikai térképét rajzolták át, új feltételeket és kihívásokat jelentenek a vallási szervezetek számára is. különösen jelentősek olyan transzformációk, amelyek az egyének életét és gondolkodását közvetlenül is érintik: mindennapi élet szekularizációja, a szegénység és a globális egyenlőtlenségek növekedése, a családok átalakulása, a hagyományos falusi közösségek szétesése és a különböző városi nyomornegyedek, viskó és barakkvárosok kialakulása. Az egyházi szervezeteknek alkalmazkodniuk kell a tudományos és technikai fejlődés új viszonyaihoz és feltételeihez, a világ új politikai és gazdasági térképéhez.

Az új kihívások hatásával kapcsolatos változások különösen nagymértékben érintették a Római Katolikus Egyházat, amelyik a globális kulturális transzmisszió legjelentősebb és legősibb intézménye. Ideológiája és szervezete transznacionális, tehát nem kötődik nemzetekhez. Az alkalmazkodás az új feltételekhez számára ezért különösen jelentős kihívás. A Római egyház globális hierarchiája hatalmas és sokfajta kihívásokkal néz szembe a XXI század elején. Itt csak néhányat említek. A modern tudomány és különösen a biológia s ezen belül a genetika fejlődése több fontos dogmáját tette fenntarthatatlanná. A modern társadalmi fejlődés megkérdőjelezte olyan lényeges szabályok érvényesíthetőségét, mint a papi nőtlenség vagy a nők pappá szentelésének lehetetlensége. Követőinek szaporodása Afrikában, Ázsiában és Latin Amerikában gyakran vezetett különböző vallási kompromisszumokhoz a helyi szokásokkal és tradicionális kultuszokkal. A globális szociális problémák, a szegénység, az egyenlőtlenségek növekedése és a különböző társadalmi küzdelmek megkérdőjelezték számos térségben a társadalmi bajokért felelősnek tekintett hatalomhoz való viszonyának hagyományos rendszerét. A szekularizáció és az iszlám terjedése, az evangelizáló protestantizmus térhódítása korábban kizárólagosnak tekintett befolyási területein ugyancsak komoly problémákat jelentettek számára. Túlságosan leegyszerűsítő lenne úgy fogalmazni, hogy a római katolikus egyház keretében a fundamentalisták és a modernizálók kerültek szembe az adott kérdésekben. Az egyház, a világ különböző térségeiben rendkívül különböző társadalmi gondolkodást képvisel. Megférnek benne a hagyományos dogmákat és hatalmi monopóliumokat védő konzervatívok valamint a modern tudomány eredményeire építő irányzatok egyik fontos és érdekes példa a római katolikus egyház keretében Latin Amerikában kialakult ún. felszabadító teológia. Alapvető tézise az volt, hogy a Krisztus által hozott felszabadulás nemcsak lelki szempontból értelmezhető, hanem magában foglalja a felszabadulást a földi igazságtalanság alól is. A felszabadítási teológiát sokan tekintették a „szegények teológiájának”, amely szerint Krisztus tanításai előnyben részesítik a szegényeket

s a Katolikus egyháznak arra kell törekednie, hogy felszabadítsa a népeket a szegénység és az elnyomás alól. A felszabadítási teológia is rávilágított azonban a túrés határok fontosságára a római katolikus egyház fő dogmáival kapcsolatban. Ezek a határok függenek a kérdés jellegétől, az egyházon belüli meghatározó irányzatok jellegétől. Különösen fontos szerepe van a Pápának a római katolikus egyház ideológiai, politikai és szervezeti alkalmazkodásában és a túrés határok kijelölésében. A 21. század elején egyébként gyakorlatilag minden vallásban fellelhető négy csoport, amelynek hatása van az adott egyház politikájára: a reformisták, akik a modernizáció hívei, az orthodox reformisták, akik ragaszkodnak bizonyos alapvető dogmákhoz, de nem elleneznek bizonyos reformokat, a neo-orthodoxok, akik azt vallják, hogy minden változás a világban szervesen illeszkedik az adott egyház alapvető tanításaiba, amelyek mindenre magyarázatot adnak, és a harcos fundamentalisták, akik készek az erőszakos eszközök használatára is az adott egyház értékrendjének terjesztésében és érdekeinek védelmében. Nem célja e tanulmánynak a különböző irányzatok elemzése. Itt csupán azt kívánom hangsúlyozni, hogy különösen a reformisták és a harcos fundamentalisták közötti mélyülő ellentét igen fontos tényező az egyházak nemzetközi tevékenységében és szerepében. Egy amerikai szociológus-közgazdász a vallási fundamentalizmust a társadalmak vulkánikus kitöréseinek nevezte, amelyek a történelem során általában a társadalmi válságokkal és a bizonytalanság növekedésével voltak kapcsolatosak⁴. A tömegek nem szeretik a bizonytalanságot és ennek időszakaiban a vallási fundamentalizmusba menekülnek. A keresztény, az iszlám, a zsidó vagy a buddhista fundamentalizmus erősödése a XX és a XXI század nagy globális, regionális társadalmi megrázkódtatásaival, ezek helyi következményeivel függ össze. Thurow hangsúlyozza, hogy a fundamentalisták tulajdonképpen társadalmi diktátorok. Az a meggyőződésük, hogy egyedül ők ismerik és képviselik a helyes utat, másokat erőszakkal is arra akarnak kényszeríteni, hogy ezt kövessék, illetve, szélsőséges esetben, hogy megsemmisítsék vagy megbüntessék mindazokat, akiket ellenségeiknek tekintenek. A vallási fundamentalizmus valószínűleg még hosszú ideig fenyegetni fogja a világot.

A társadalomtudományok számára sok olyan kérdés fogalmazódik meg az egyházakkal kapcsolatban, amelyeket még nem elemeztek megfelelően. Itt csak néhányat említek. Milyen mértékben járultak és járulnak hozzá a vallások és az egyházak a globalizáció folyamatához, és milyen álláspontot képviselnek e folyamat jellegével és jövőjével kapcsolatban? Áldozatai-e vagy haszonélvezői a korunkban végbemenő nagy tudományos,

⁴ Lester C. Thurow: The Future of Capitalism. Penguin Books, 1996. P.232

társadalmi és gazdasági változásoknak? Milyen eszközei vannak az emberiségnek a fundamentalizmus veszélyeinek elhárítására vagy mérséklésére? Milyen szerepet játszhatnak a vallások és az egyházak földünk megosztottságának, egyenlőtlenségeinek, szociális gondjainak enyhítésében a 21. században?

1. A globalizáló egyházak

Nyilvánvaló, hogy az egyházak szerepe a 21. század nemzetközi rendszerében jelentős mértékben függ viszonyuktól a globalizációt meghatározó folyamatoktól. E kérdés ideológiai összefüggéseinek legáltalánosabb megfogalmazásával kapcsolatban idézem Khatami iráni elnököt, aki Genfben, az Egyházak Világtanácsánál tett látogatása alkalmából elmondott beszédében kifejtette, hogy az egyházak eleve globálisak s kijelentette: „a Keresztény Isten, hasonlóan a muzulmánok Istenéhez az egész Univerzum és minden nép Istene. Ezért sem a kereszténység sem az iszlám nem kötődhet csak egy korhoz, helyhez vagy néphez.”⁵ Hasonló gondolatok játszottak és játszanak szerepet a keresztény egyházakon belüli ökumenizmusban, illetve olyan törekvésekben, amelyek még szélesebb méretekben, például az Egyházak Világparlamentje keretében igyekeznek egy tető alá hozni a különböző vallásfelekezeteket és irányzatokat.

Ali Mazrui, afrikai eredetű kiváló iszlamista társadalomtudós konkrétan fogalmazta meg az egyházak és a globalizáció kapcsolatát, s kiemelte, hogy a vallások globalizáló szerepe jóval megelőzte a gazdaságét: „Az idők folyamán négy fontos motorja volt a globalizációnak: a vallás, a technika, a gazdaság és a birodalmak.....A kereszténység globalizálódása I. Konstantin megkeresztelésével kezdődött, Rómában, 313-ban.”⁶ Ez a tény Mazrui szerint egy olyan folyamatot indított el, amelynek eredményeként a kereszténység uralkodó vallássá vált, nemcsak Európában, hanem sok társadalomban, többezer mérföldre attól a helytől, ahonnan elindult. Ebben a folyamatban a történelem során különleges szerepet játszott a római katolikus egyház centralizált és hierarchikus szervezeti hálózatának kialakulása.

Más tudósok kiemelték azt, hogy az iszlám globalizálódása nem úgy kezdődött, hogy egy meglévő birodalom tért át egy új vallásra, hanem a vallás követői alulról építkezve alakítottak ki birodalmakat. Sayyid Mawdudi, pakisztáni iszlamista tudós, akinek tanításai

⁵ Speech by Mohammad Khatami President of the Islamic Republic of Iran Geneva WCCPress Release 11 December 2003

⁶ Prof.Ali Mazrui: Pretender to Universalism: Western Culture in the Globalization Age. Keynote for the Royal Society of Art and the BBC, London, June 15. 2000. BBC Online Network

különösen nagy hatást gyakoroltak a muszlim világra, évtizedekkel ezelőtt hangsúlyozta az iszlám globalizáló szerepét, annak alapján, hogy az Iszlám nemzetközi és tanításai egyetemes érvényűek.” Olyan társadalmi rendszert ajánl az egész emberiség számára, amelyik a hiten, az erkölcsön alapul és nyitva áll minden nép számára.....Az iszlám végső célja egy olyan globális állam amelyben nincsenek faji vagy nemzeti előítéletek. Ez a globális rendszer mindenki számára egyenlő jogokat és lehetőségeket biztosít majd .Az ellenséges versengést olyan együttműködő rendszerrel váltja majd fel, amelyben az emberek segítik egymást.”⁷ Az „umma wahida”, vagyis a muszlimok egységes közösségének koráni eszméje átsugárzik az államhatárokon. Minden más megosztó tényező, etnikait, társadalmát vagy nemzetét másodlagosnak tekint. (A nyugati értelemben vett államiságot az iszlám viszonylag későn fogadta el,)

Sajátos véleményt képvisel a vallás és a globalizáció kapcsolatában a zsidó szakirodalom egyik képviselője, aki a vallási diaszpórák szerepét emelte ki. Szerinte a zsidóság szétszóródása és koncentrációja a gazdaság bizonyos területeire (néha a rájuk kényszerített restrikciónak miatt), áramlásuk a gazdasági élet centrumai felé, s talán vallási és etnikai sajátosságaik is, bizonyos előnyöket jelentettek számukra, amelyek szükségesek voltak a globális gazdaságban, a különböző történelmi korszakokban. A zsidó történészek tartózkodtak attól hogy szisztematikusan és összehasonlító módon elemezzék a zsidóság szétszóródása és a globalizáció közötti kapcsolatokat. Ezt pontosan azért nem tették, mert attól tartottak, hogy az antiszemita a világ pénzügyeinek ellenőrzésével vádolják majd őket... A zsidók nem a világgazdaság egyedüli vezető szereplői és az antiszemita állításaival ellentétben nem a leggazdagabbak. Kritikus és újító szerepet játszottak azonban a kereskedelem és a pénzügyek terén a történelem különböző korszakaiban.⁸

Hindu és buddhista tudósok azt hangsúlyozzák, hogy vallásaik és az erre épülő civilizációk nem igyekeztek „globalizálni”. E térségekre nagyszámú különböző vallás együttélése volt jellemző. Esetenként sajátos regionális vallási szigetek alakultak ki az államok keretei között. Lényegében a történelmi sokrétűség hagyományainak alapján fogalmazta meg a Dalai Láma a következőket: „A mai világ azt kéri tőlünk, hogy fogadjuk el az emberiség egységességét. A világ sok problémájára és konfliktusára azért kerül sor, mert szem elől vesszük annak közös tapasztalatát, ami összeköt bennünket, mint emberi családot. Elfelejtjük, hogy a faji, vallási, világnézeti és más eltérések ellenére a népek egyenlők

⁷ Sayyid Abul A la Mawdudi: Nationalism and India. Pathankot: Maktaba-i-Jamaat-i-Islami, 1967.24.old

vágyakozásaikban a béke és a boldogság iránt. A múltban a különböző közösségek megengedhették maguknak, hogy alapvetően elkülönültnek tekintsék egymást. Egyesek teljes elszigeteltségben is léteztek. Manapság azonban, ami akár egy távoli térségben is történik, sok más térséget is érint. Kölcsönös függőségünk mai összefüggéseiben az önérdék mások érdekeinek figyelembevételét is jelenti.”⁹

2. Egyházak a kölcsönös függőség és a kölcsönhatások világában

A Dalai Láma idézett véleménye tulajdonképpen arra is utal, hogy véleménye szerint hogyan hat a kölcsönös függőség az egyházak világára. Vannak azonban más megközelítések is. A felvilágosodás évszázada óta, de különösen a 20. században sokan hitték és vallották, hogy ha a hit fontos is marad az egyének életében, a szervezett egyházak és az egyházi szervezetek szerepe csökkenni fog. A 20. század utolsó harmadában, különösen világosan fogalmazta meg ezt a gondolatot pl. Salman Rushdie a híressé vált Sátáni Versek szerzője. Azt írta, hogy az emberiség hybridizációja, a különböző vallások, kultúrák, ideológiák és politikák kölcsönhatásai nyomán a hagyományos vallások eltűnnek.¹⁰ Ez nem következett be.

A globalizáció és a kölcsönös függőség erősödése azonban sokoldalúan befolyásolta az eddigiekben is és nyilvánvalóan a jövőben méginkább vannak az egyházak életét és a nemzetközi társadalmi politikai folyamatokhoz való kapcsolódását. Különös jelentőségű forrása a vallási kérdések nemzetköziesedésének az emberi jogok védelmének és terjedésének nemzetköziesedése, amelybe a vallásgyakorlás joga is tartozik. Az egyetemes emberi jogok 1948-as deklarációjának 18. paragrafusában, az 1966-ban elfogadott Nemzetközi Konvenció a polgári és politikai jogokról megtilt mindenfajta vallási diszkriminációt. Az ENSZ-ben 1981-ben elfogadott Deklaráció a vallási alapon álló diszkrimináció és türelmetlenség minden formájának megszüntetéséről még specifikusabb. Az amerikai külügyminisztérium emberi jogokról szóló jelentése pl. 1970 óta foglalkozik a vallási jogokkal s újabban külön jelentés tesz közzé a vallási jogok érvényesüléséről.

⁸ Dr. Avi Beker, a World Jewish Congress nemzetközi igazgatója és kutatóintézetének vezetője. World Jewish Congress Policy Study No. 20 Dispersion and Globalization: The Jews and the International Economy. 2000

⁹ The Dalai Lama: Towards Greater Religious and Cultural Harmony: World Affairs, New Delhi Vol.7. No.2, 2003.p.12

¹⁰ From Post-traditional to Post Modern. Occasional Papers No. 14. Roskilde University, 1995. Pp. 30-33.

Fontos oka a főbb egyházak nemzetközi tevékenységének az, hogy igen sok az ENSZ és más nemzetközi szervezetek napirendjén és világkonferenciáin szereplő globális probléma kezelése kapcsolódik vallási értékekhez és a javasolt megoldások gyakran kerülnek ellentétbe valamelyik vallás alapvető hittételeivel. Ezek között az különösen lényegesek olyan témák, mint a családtervezés és fogamzásgátlók használata, a nők egyenjogúsága, a házasság, család jövője. Olyan témákban is vannak azonban éles összeütközések mint például az emberi jogok értelmezése, a gyermekek jogainak elismerése a társadalmi politikai és kulturális pluralizmus vagy akár a tulajdonjog.

A 21. század jövőendő konfliktusainak valószínűsíthető vallási töltetét, a világpolitikai folyamatok jövőjével összefüggésben fogalmazta meg Samuel Huntington amerikai társadalomtudós, aki civilizációk összecsapását és az iszlám növekvő szerepét jóslta.¹¹ Véleménye szerint elsősorban az iszlám és a konfucianizmus támadja a keresztény eszméken alapuló olyan értékeket mint a demokrácia, a szabadság, az emberi jogok. Különösen nagy jelentőséget tulajdonít a több mint egymilliárd hívőt tömörítő iszlámnak. Néhány specifikus konfliktuspárt és centrális térséget is megfogalmaz: az iszlám és az ortodox kereszténység Oroszországban, az iszlám és a hindu Indiában, a hindu és a kínai Ázsiában az iszlám és a nyugat, több térségben. Véleménye szerint az afrikai és latin amerikai civilizációk, amelyeknek központi államai nincsenek továbbra is a nyugattól maradnak függő helyzetben. Latin Amerika és a nyugati világ szorosabban integrálódnak. Japán növekvő mértékben vonzódik az egyre erősebbé váló Kínához. Huntington meglehetősen leegyszerűsítő és monolitikus civilizáció ábrázolását sokan bírálták tanulmányának megjelenése óta. Vítathatatlan azonban, hogy ha a döntően a nyugati világ által befolyásolt intézmények és a mögöttük lévő gazdasági és politikai érdekestruktúrák nem lesznek képesek érdemi változások kezdeményezésére a hatalmas és növekvő egyenlőtlenségek csökkentése, a szegénység legrosszabb formáinak felszámolása terén, Huntington jóslata esetleg más formákban valóra válhat. Az 1990-es években a vallási és politikai fundamentalizmus globális méretekben erősödött. A civilizációk összecsapásában a legharcosabb álláspontot pillanatnyilag valóban az iszlám politikai fundamentalistái foglalják el. Az iszlám fundamentalizmus mellett politikai erőre kapott és kormányra került a hindu fundamentalizmus, erősödtek a buddhista fundamentalista irányzatok. Közös jellemzőjük a nyugatellenesség és a nyugati világ modernizációs modelljével való szembenállás. Európában a nemzeti populizmus, a radikális nacionalizmus különböző

¹¹ Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations" Foreign Affairs New York, July-August 1993.

változatai kerültek a politika színpadjára. A nemzetközi szakirodalom kirekesztő populizmusnak nevezte ezt az ideológiai és politikai irányzatot többé nem elhanyagolható tényezőkként. Ironikus módon a jobboldali populista nézetek képviselői között többen közeledtek társadalomkritikájukkal Marxhoz, miközben a szocialisták sok vonatkozásban a liberalizmus nézetrendszeréhez kerültek közelebb és egy humanizált, az erkölcsi normákra épülő piacgazdasági rend megteremtésének eszméit hirdetik.

Huntington jóslatát sokan látják igazoltnak abban, hogy a helyi vallási vagy etnika-vallási konfliktusok gyakrabban és gyorsabban nemzetköziesednek mint a múltban. Ebben egyrészt a diaszpórák játszanak szerepet. Nagyszámú, megközelítően tizenhat millió legális és illegális vendégmunkás dolgozik pl. Nyugat-Európában. Ezek közül 14 millió vallja magát az iszlámhoz tartozónak. Az USA-ban az iszlámhoz tartozók nagyobb arányt képviselnek, mint a hosszú időn keresztül első nem keresztény vallás hívei, az amerikai zsidóság. Jelenleg már több mint 1000 Korán Iskola működik az USA-ban. Nő az iszlámhoz tartozók száma a latin-amerikai földrészen is, de a leggyorsabb a növekedés Afrikában, amelyik ma a katolicizmus és az iszlám versenyének fő területe. A következő évtizedek során a népesedési polarizáció és a gazdasági fejlődés globális egyenlőtlenségei történelmileg példátlan áramlási hullámot indíthatnak el az iparilag fejlettebb vagy a földterületek, ivóvíz és más természeti feltételekben kedvezőbb helyzetben lévő országokba, ami méginkább növeli a vallási-etnikai keveredést. Ha ezeket a folyamatokat nem lesznek képesek megfelelően menedzselni ez igen súlyos regionális és globális konfliktusforrássá válhat.

Különösen a 2001 szeptember 11-i tragikus események óta sajátos kérdésként fogalmazódik meg az, hogy a nemzetközi terrorizmus miképpen kapcsolódik a vallási konfliktusok kérdéséhez és különösen az iszlám fundamentalizmushoz?

A nemzetközi terrorizmus hátterében azonban igen különböző erők állnak. A világon jelenleg ismert több min 100 terrorista szervezetből 46 tekinthető olyannak, amelynek nemzetközi hálózatai is vannak. Többségük egy országhoz vagy körzethez kötődik. Vannak e szervezetek között olyanok, amelyek létrehozását államok, illetve ezeknek titkos szolgálatai kezdeményezték. Ma is sok ilyen szervezet kap valahonnan állami támogatást. 30 terrorista szervezet kötődik valamilyen nemzet vagy etnikai csoport függetlenségi, az államiságért folytatott harcához. Az etnikai alap mellett a vallást használják leggyakrabban a terrorista cselekmények igazolására, indoklására. Az iszlám felhasználása nem

korlátozódik Osama bin Laden csoportjára.¹² Az iszlám vallási kultúrájára sajátos kettősség jellemző. Egyrészt a másokkal szembeni türelemre, udvariasságra és megértésre, az emberi méltóság tiszteletére nevel. Ez azonban meghatározott feltételek mellett gyorsan válhat gyűlöletté, vadsággá, kegyetlenséggé másokkal szemben. A terrorizmus vallási célú használata, illetve vallási igazolása azonban sohasem volt az Iszlám monopóliuma és ma sem az. (Erre utal Észak-Írország példája) Az abszolút igazságokat hívó és hirdető vallási fundamentalizmus különösen termékeny táptalaja volt az erőszaknak és ma is az a terrorista szervezetek számára. E tekintetben azonban legfeljebb abban különbözik más ideológiák fundamentalizmusától, hogy az öngyilkos terroristáknak különleges elbánást ígér a másvilágon. Egyébként a civil társadalmak bizonyos csoportjai körében egyre gyakoribbak a fundamentalista ideológiák különböző változatai.

A tudományos és technikai fejlődés globális terjedése nem csökkentette lényeges módon a hit és az egyházak szerepét. Azok a vallások is, amelyek egyébként konzervatív, modernizáció-ellenes jellegüket hangsúlyozzák, igyekeznek tanaikat az új tudományos vívmányokhoz alkalmazni, azokat integrálni s természetesen felhasználják a modern információs-kommunikációs technika vívmányait napi tevékenységükben, tanításaik terjesztésére.

A Huntington által megfogalmazottakkal szemben a nemzetközi együttműködés multilaterális szervezetei, s főként az ENSZ, az egyházak pozitív szerepére igyekeznek építeni. Az ENSZ közgyűlése a 21. század első esztendejét Khatami iráni elnök javaslatára nyilvánította a civilizációk párbeszéde évének.¹³ Az ENSZ tagállamai lelkesen fogadták a javaslatot. Úgy látták, hogy az amerikai Huntingtonnal szemben, aki a 21. századra a civilizációk összeütközését jósolta, mint a nemzetközi konfliktusok fő forrását, a párbeszéd humánusabb alternatíva. A határozat vitái kiemelték, hogy a kulturális sokrétűség pozitív tényező, amelyik gazdagítja az emberiséget. A dialógus feltételezi a civilizációk egyenlőségét és jogát a különbözőséghez. Célja az, hogy a bizalmatlanságot csökkentse egymás jobb megértésének segítségével s hozzájáruljon gazdasági és társadalmi problémák megoldásához. Az iráni elnök célja valószínűleg nemcsak az volt, hogy megismertesse az iszlám eszméit és értékeit a világgal, hanem hogy kiemelje az iszlám civilizáció

¹² A Korán legtöbb magyarázatában nincsenek érvek, amelyekkel indokolni lehetne ártatlan emberek meggyilkolását. Sok olyan megállapítása van a Koránnak, amelyik türelemre, a kegyelem gyakorlására, az élet tiszteletére szólít. Vannak azonban olyan fogalmazások is, amelyek arra hívnak fel, hogy öljék meg azokat, akik más Istenhez csatlakoznak, vagy hitetlenek.

¹³ Az iráni kormány önálló központot alapított a dialógus tudományos és szervezeti feltételeinek biztosítására 1998-ban.

fontosságát és másságát azokkal szemben, akik az egyetemes emberi civilizáció megteremtésének céljait hirdetik.

A nemzetközi szervezetek az egyházak potenciálisan pozitív szerepét elsősorban két területen tartják fontosnak. Az egyik terület a békéért és a nemzetközi együttműködés hatékonyságának javításáért folyó munka s mindenekelőtt a globális dialógus. A másik terület, amelyen az egyházi szervezetek a múltban is jelentős szerepet játszottak, a nemzetközi humanitárius tevékenység. Ez utóbbinak különös jelentőséget adnak a millenniumi program célkitűzései a szegénység, a nélkülözés csökkentése érdekében. Kofi Annan kezdeményezésére, 2000 augusztusában, tehát a millenniumi közgyűlés előtt hívta össze az ENSZ a világ vallási és spirituális vezetőinek csúcskonferenciáját a millenniumi célok megvalósításának elősegítése érdekében. Ez volt a világ egyházi vezetőinek történelmileg legátfogóbb tanácskozása. Annan bevezetőjében egyrészt a vallások hatalmas erkölcsi erejét hangsúlyozta, másrészt közös felelősségüket emelte ki egyebek között a türelmesség, a másság elfogadása, a szomszédok szeretete eszméinek előmozdításában, amelyek szinte valamennyi vallás tanításaiban és az ENSZ alapokmányában is szerepelnek. Az ENSZ alapokmányát annak szelleme hatotta át, ami egyesíti s nem ami megosztja az emberiséget.¹⁴

3. Az egyházak nemzetközi intézményei és stratégiái.

Az egyházak, különösen a nagyobb és jelentősebb közösségek a múltban is igyekeztek kiépíteni azokat a nemzetközi intézményeket, amelyek révén aktív szerepet játszhatnak a számukra lényeges területeken és kérdésekben, képesek befolyásolni és összehangolni követőik közösségeit. Ezek az intézmények mindenekelőtt hiteles és megfelelő tekintélyű politikaformáló testületeket jelentenek, amelyek képesek hosszútávú stratégiák kimunkálására és végrehajtások előmozdítására. Egyre több egyház alakított ki sajátos diplomáciai szervezetet is, amelyik a nemzetközi szervezetekben folytatandó tevékenységet s a kormányokkal folytatott párbeszédet hivatott előmozdítani. A legtöbb egyház ezeket az intézményeket a 20. században alakította ki. A római katolikus egyház – mint közismert –

¹⁴ Kofi Anan, addressing the Millennium Summit of Religious Leaders. UN Press Release SG/SM/7520 29 August 2000

gyakorlatilag a pápaság intézményének kialakításával egyidejűleg fektette le nemzetközi intézményrendszerének alapjait. Ennek sajátos állami és egyházi központja a Szentszék, a Vatikán sokrétű irányító, koordináló és eszmei vezető szerepet játszik. A nemzetközi diplomáciában a Pápai Nunciusok képviselik, s az ENSZ-ben és más multilaterális kormányközi szervezetekben megfigyelőként vesznek részt delegátusai. A 21. század elején ismét előtérbe került formális ENSZ tagsága is. A római katolikus egyház szerzetesrendjeinek többsége is rendelkezik nemzetközi szervezettel.

A nemzetközi egyházi szervezetek között sajátos, ún. nemzetköz hálózati rendszerre épült globális szervezet az Egyházak Világtanácsa. (EVT). Az EVT jellegét tekintve globális felekezeti szervezettel; 1948-ban Amszterdamban alapították protestáns, anglikán és keleti ortodox egyházi közösségek. Tevékenységüket az a törekvés motiválta, hogy az új helyzetben közelebb hozzák egymáshoz a keresztény egyházakat. A római katolikus egyház azonban nem kívánt csatlakozni a szervezethez.¹⁵ A 21. század elején, a Világtanács genfi központja több mint száz országból 341 egyházi tagszervezetet fog össze. Az EVT nem rendelkezik "törvényes hatalommal" tagszervezetei felett. Fő feladatai között lényeges a közös politika kialakítása olyan kérdésekben, amelyek valamennyiük életében lényegesek, a közös célok megvalósításának elősegítése és az adott egyházak nemzetközi képviselete a multilaterális kormányközi szervezetekben. Az EVT jelentős szerepet játszik a misszionáriusi munkában is. A Világtanács keretébe tömörült egyházaknak is vannak nemzetközi szövetségeik Ezek többségének kiépítése még a 19. században kezdődött. A Baptista Világszövetség, a Lutheránus Világszövetség valamint a Református Világszövetség pl. maguk is lényeges nemzetközi hálózatok központjai.

Az iszlám, mint vallás nem alakított ki központi vallási szervezetet. Az Iszlám Konferencia Szervezete (IKSZ) kormányközi szervezatként alakult meg 1969-ben Marokkóban. A szervezetnek ötvenhat tagja van. Ezek az államok elhatározták, hogy egyesíteni fogják erőfeszítéseiket és erőforrásaikat érdekeik védelmére, népeik jólétének emelésére s a világ muszlim lakossága fejlődésének biztosítására. Az IKSZ vezető szerve a Királyok, Államfők és Kormányfők Konferenciája. A szervezet az eddigiekben finanszírozta az iszlám felsőoktatási intézmények, kulturális központok és intézetek építését, az arab nyelv tanításának előmozdítását, és támogatott bizonyos emberbaráti programokat az iszlám országokban.

¹⁵ A Római Katolikus Egyház hivatalos megfigyelőként képviselteti magát az EVT közgyűlésein és teljesjogú tagja a Világtanács Hit és Rend Bizottságának illetve a bizottság munkacsoportjainak

A zsidó vallásnak sincs központi szervezete. A legismertebb szervezet a Zsidó Világkongresszus a különböző közösségek és szervezetek laza föderációja, amelyben különböző politikai és vallási irányzatok vesznek részt. A szervezetet 1930-ban hozták létre azzal a céllal, hogy felhívják a figyelmet a nácizmus és az antiszemitizmus veszélyére. Ez a feladat ma is központi helyet foglal el politikai, jogi és nevelő munkájában. A zsidó Világkongresszus központja New Yorkban van. Különösen aktív propaganda és diplomáciai tevékenységet folytat az USA-ban és Európában.

A különböző egyházak szervezetei, kutatóintézetei a világfejlődés új tendenciáinak elemzését természetesen mindenekelőtt az adott vallási közösség értékrendje alapján végzik. Céljai között alapvető fontosságú a hívők és a papság orientálására. Ez egyben alapul szolgál arra is, hogy új magatartási normákat és stratégiát dolgozzanak ki világméretű, regionális hálózatuk számára. Az információk gyűjtése, a tények tolmácsolása és a követendő magatartások ajánlása gyakran csak az egyházak belső szervezetét hivatott szolgálni. Különösen a nagy világvallások esetében, amelyek átfogó tudományos kutatói, oktatási és információs hálózatokkal rendelkeznek, egyre gyakrabban kerül sor arra, hogy az elemzések és állásfoglalások a globális rendszer tájékoztatását és befolyásolását célozzák.

A római katolikus egyház különleges helyzete e tekintetben nyilvánvaló. Az egyházi szervezetekhez, s különösen a szerzetesrendekhez kötődő tudományos kutatóintézetei, egyetemei, fontos és sokrétű szellemi erőt koncentrálnak. Különösen jelentősek a Jézus Társasághoz kapcsolódó tudományos kutatóintézetek és egyetemek. A római egyház tulajdonában lévő, vagy intézményeihez kötődő rádió és TV csatornák átfogják a világot. A Pápai Tudományos Akadémia, s ezen belül a Társadalomtudományi Akadémia különösen fontos központja az elemző és normatív munkának. A római katolikus egyház hivatalos stratégiai állásfoglalásai szemszögéből alapvető fontosságúak a pápai enciklikák. Ezek közül jelent tanulmányban különösen a globális társadalmi változásokkal és a szociális stratégiákkal összefüggő enciklikákat emelem ki. Az első ilyen enciklikák a fejlett világ társadalmi kérdéseit taglalták s alakítottak ki követendő célokat a Római Egyház számára (Rerum Novarum, 1891, Quadragesimo Anno, 1931, Mater et Magistra, 1961). A későbbi enciklikák már a globális társadalmi problémákat elemezték s ajánlottak stratégiákat az egyház és a világ számára (Populorum Progressio, 1967, Laborem Exercens, 1981, Sollicito Rei Socialis, 1987). Ez utóbbinak különösen nagy jelentősége volt a már egyre inkább

látható globális egyenlőtlenségek és a szegénység növekedése elleni nemzetköz fellingés szükségességének hangsúlyozásában. A 20. század egyik legnagyobb jelentőségű átalakulását elemezte és javasolt új stratégiát a "Centesimus Annus" elnevezésű enciklika.¹⁶ A Pápa egyrészt a világ kulturális sokrétőségével és ennek közös gyökerével foglalkozott. Hangsúlyozta, hogy a különböző kultúrák lényegében az egyéni lét jelentése keresésének különböző útjai s mindegyik tulajdonképpen erőfeszítés a világ misztériumainak magyarázatára. E pápai enciklika egyben globális megközelítést és stratégiát ajánlotta kommunizmus összeomlása után kialakult helyzetben, annak érdekében, hogy egy igazságos gazdasági, társadalmi és politikai rendet alakítsanak ki. Az enciklika azt emelte ki, hogy a kommunizmus összeomlott ugyan, de a világ egyetlen olyan problémája sem oldódott meg, amelyik a kommunizmus megjelenésében szerepet játszott. Felhívta a figyelmet a társadalmi elidegenedés súlyos veszélyeire, ha a legrosszabb kereskedelmi kapitalizmus értékrendje válik a jövő cselekvés fő ösztönzőjévé. A Centesimus Annus és az ezt követő, a világ nagy kérdéseivel és jövőjével foglalkozó enciklikák javasatainak vezéreszméje a szociális gondolatokkal átszótt keresztény közösségi elv, a komunitarianizmus. Ennek alapján kíván egy új világrendet felépíteni. Lényege az, hogy a piacgazdaság alapvetően nagyobb hatékonyságát elfogadva, szükségesnek és lehetségesnek tartja egy igazságosabb és egyenlőbb elosztásra épülő világ megteremtését. Sajátos középutat ajánl a marxi eszméknek tulajdonított szélsőséges kollektivismus és a korlátlan kapitalizmusnak tulajdonított szélsőséges individualizmus között. Ezeknek az eszméknek a fontossága különösen nagy lehet a fejlődő országokban, ahol a világ egymilliárd katolikus vallású polgárainak többsége él, s amelyik a világrendet formáló ideológia és politikai öszecsapásoknak fő színtere lesz a 21. században. II. János Pál a Vatikánt döntő tényezővé kívánta tenni ebben a jövőt formáló küzdelemben.

Fontos kérdéseket fogalmazott meg a fentiekkel összefüggésben II János Pál, a Pápai Társadalomtudományi Akadémia egyik tanácskozásához intézett üzenetében: „A Kelet és Középeurópai kollektivistá rendszer összeomlása óta, amelyik jelentős hatással volt a harmadik világra is, az emberiség új szakaszba lépett. A piacgazdaság gyakorlatilag az egész világot meghódította. Ez nemcsak a gazdasági és társadalmi rendszerek kölcsönös függőségét erősítette hanem új filozófiai és erkölcsi eszmék terjedését is. Ezek a világ szinte minden részén bevezetés alatt álló új munka- és életfeltételekre alapulnak. Az

¹⁶ Proclaiming Justice and Peace: Papal Documents from Rerum Novarum through Centesimus Annus. Mystic, CN Twenty.Third Publications, 1991, pp 19,24.

Egyház gondosan elemzi ezeket az új tényeket szociális tanításai elveinek fényében. Ennek érdekében el kell mélyítenie ismereteit ezekről az új jelenségekről... A kereskedelem globalizálása komplex és gyorsan kibontakozó jelenség. Fő jellegzetessége az emberek, a tőke és az áruk mozgása akadályainak kiküszöbölése. Magában hordozza a piac diadalát és logikáját, ami viszont gyors változásokat hoz a társadalmi rendben és kultúrákban. Sok ember, különösen a kedvezőtlen helyzetben lévők úgy tekintik ezt, mint valami, amit rájuk kényszerítettek, semmint olyat, amelyben aktívan részt vehetnének. A Centesimus Annus c. enciklikai levelemben megjegyeztem, hogy a piactudomány egyik módja annak, hogy megfelelően reagáljanak az emberek gazdasági szükségleteire, miközben tiszteletben tartják szabad kezdeményezésüket. Szükség van azonban arra, hogy ezt a közösség ellenőrizze... Ez azért lényeges, hogy elkerüljük a társadalmi viszonyok redukálását a gazdasági tényezőkre és, hogy megvédjük azokat, akiket foglyul ejtett a kizártság és a marginalizálódás”¹⁷

A globalizációs folyamat pozitív aspektusai, humánusabbá tételének lehetősége és szükségessége is megfogalmazódtak római katolikus egyház különböző dokumentumaiban. A Pápa a 2000-ben a Béke Világnapja alkalmából kiadott üzenetében azt írta, hogy a globalizáció, minden kockázatával együtt különleges és ígéretes lehetőségeket ajánl, éppen ama szemlélet alapján, hogy képessé teszi az emberiséget arra, hogy az igazságosság, az egyenlőség és a szolidaritás értékei alapján egy családdá váljék.¹⁸ Meg kell itt jegyezni azt is, hogy a szolidaritás értelmezése a Római egyház szociális tanításaiban egy fontos területen különösen eltér a fogalom világi értelmezésétől. Az egyház nem úgy tekinti a szolidaritást, mint segélypolitikák vagy együttműködési programok összességét, hanem mint az egyének erkölcsi tulajdonságát, belső énjének átalakítását, amelyik egyaránt elősegíti az egyénben (egyéni bűn) és a társadalomban (strukturális bűn) lévő megosztottság forrásainak leküzdését.¹⁹

A római katolikus egyház elemzései között a szolidaritás értelmezése szemszögéből különösen figyelemreméltó a Pápai Társadalomtudományi Akadémiának 2004 áprilisában a jóléti állam válságával foglalkozó konferenciája, amelyik a 21. század viszonyainak elemzése nyomán „három válság” kialakulásának tényét emelte ki. Ennek összetevői: a

¹⁷ Message of the Pope to a conference organized by the Pontifical Academy of Social Sciences on the Ethical and Institutional Aspects of Globalization. Papers and Proceedings ed. by Edmund Malinvaud and Louis Sabourin. Pontifical Academy of Social Sciences, Vatican City pp 25-29.

¹⁸ *World Day of Peace Message, 2000*, Par. 5

¹⁹ Ernest Fortin, ‘Church Activism in the 1980s,’ in *Human Rights, Virtue, and the Common Good*, Vol. 3, 273-74

jóléti válság, a család válsága és a társadalmi környezet válsága. A konferencia dokumentumai igen részletes cselekvési programot is megfogalmaztak., amelyek a szolidaritásnak egyéni és társadalmi aspektusait is összekapcsolják.

Más keresztény vagy keresztyén felekezetek is rendelkeznek fontos és nagytekintélyű kutatóintézetekkel és egyetemekkel. Ezek azonban lényegesen nagyobb mértékben decentralizáltak, mint a római katolikus egyház intézményei. Igen fontos szerepet játszik az elemző és az információs munkában az Egyházak Világtanácsa, amelyik szoros kapcsolatban áll a keretei közé tartozó egyházak kutatóintézeteivel. A Világtanács apparátusa maga is elemzi, értékeli és tolmácsolja az információkat. Igen fontosak a Világtanács különböző ajánlásai is a tagjai számára. Ezek rendszerint az EVT-hez kapcsolódó civil szervezetek orientálását is szolgálják. Állásfoglalásai esetenként lényegesen radikálisabbak, mint a pápai enciklikáké.

Az Egyházak Világtanácsa a globalizációs folyamattal összefüggésben egyik fontos dokumentumában például a következőket fogalmazta meg: „A hidegháború utáni zűrzavar döntő jellemzője a neo-liberális „szabad piac” gazdaság rákényszerítése a globális társadalomra. A gyengébb államok erejét arra, hogy megvédjék szuverenitásukat és nemzeti érdekeiket, a piac nevében nagymértékben csökkentették és néhány esetben elpusztították. A nemzetközi viszonyok olyan alapvető elvei, mint az igazságosság és becsületesség kiszorulnak a profit hajhászók csapásai nyomán. Mindez eltérő módon hat a gazdagokra és a szegényekre. Az emberek körében reménytelenség, harag és kiábrándultság uralkodik. Korunk egyetlen más rendezőerejének sincs olyan gyengítő hatása a közösségekre, a nemzetekre az államokra és az egyházra....Az egyházakat a szegény és a gazdag társadalmakban ostrom alá vették ezek a megosztó és bomlasztó erők. Sokan közülük egymás ellen versengenek a „lelkekért” és a csökkenő erőforrásokért. A globalizációs folyamat komplexebb és sokkal nagyobb erők viszik előre, mint azok, amelyekkel az eddigiekben szembe kellett néznünk. Mindenén áthatol, rendszerszerű és gyakran arctalan. A társadalmakban végbemenő mély erkölcsi sőt lelki összeomlást tükrözi. Rávilágít sok megszokott eszközünk és elemzésünk elégtelenségére...”²⁰

Az iszlám elemző és normatív tevékenységének fő központjai a nagy mohamedán egyetemek, amelyek nemcsak orientálják a vallás híveit és a papságot, hanem igen fontos képzési feladatokat is betöltenek. Elemzései, ajánlásai jelentőségein nagy a decentralizált

²⁰ World Council of Churches: The Central Committee of the WCC. Geneva, 1992

vallási intézmények orientálásában és az esetleges közös fellépés elősegítésében és ösztönzésében. Az iszlám keretében emiatt is jellemző az irányzatok sokrétűsége, amelyik mindenekelőtt a globalizációval való szembenállás radikalizmusának különbözőségében jut kifejezésre. A különböző irányzatok nemcsak a papság állásfoglalását befolyásolják a globalizáció és következményei értelmezésében, hanem, hanem a befolyásuk alatt álló civil szervezetek és mozgalmak magatartását is. Az iszlám közösségei közösségei és szervezetei a világ különböző térségeiben igen ellentétes álláspontokat és gyakran végleteket képviselnek, még az olyan azonos irányzatok keretei között is mint a síták vagy a szunniták: a fundamentalizmustól²¹ és a harcos radikalizmustól a türelmes, együttműködésig a társadalmak más eszméket valló csoportjaival azokon a kérdésekben, amelyeket a globalizáció szemszögéből különösen fontosnak tartanak: a Nyugat és az iszlám viszonyának jövője általában, s különösen a globalizáció következményeivel kapcsolatban, a jelenlegi iszlám társadalmak jellegének és magatartásának definiálása olyan kérdésekben, mint a demokrácia és az emberi jogok, a jihad problémája és értelmezése a 21. század világában, más egyházakhoz illetve ezek követőihöz való viszony. Egyes Iszlám tudósok pl. a globalizációs folyamattal kapcsolatban főleg olyan kérdésekre összpontosítják figyelmüket, mint a nyugati értékrendre épülő modernizációs folyamat és az Iszlám értékrendjének összehangolhatósága vagy konfliktusossága. A 21. század elején egyébként az iszlám, a nyugati kulturális értékekkel szembenálló legbefolyásosabb eszmei irányzat a fejlődő világban. Iszlamista tudósok között sokan élesen támadják, s úgy tekintik a globalizációt is mint a Nyugat törekvésér arra, hogy uralmát kiterjessze a világ többi részére, főként gazdasági eszközökkel. Egy muzlim társadalomtudós ennél is tovább ment, s a kereszténység szerepét hangsúlyozva a következőket írta: „A globalizáció koncepciójának és alkalmazásának specifikusan keresztény jellege van. A gyarmati időszakban, a gyarmatosító hatalmak az evangelizálók társaságában meneteltek. A piaci rendszer védelmezőit ma is a keresztény eszmék és intézmények befolyásolják....A globalizáció és a modernizáció valamint a gazdasági fejlődés konfliktusba került az Iszlámmal.”²² E szerző szerint az amerikai befolyás és az iszlám fundamentalizmus keveredése kaotikus helyzetet teremtett több ázsiai országban (a szerző elsősorban

²¹ A fundamentalizmust, mint fogalmat először az amerikai protestánsok használták a XX század elején. Egyes csoportok fundamentalistáknak kezdték nevezni magukat azért, hogy megkülönböztethetők legyenek a liberális csoportoktól. A fundamentalisták az alapvető keresztény hagyományok és tanítások követőinek tekintették magukat, s az Ószövetség valamint az Újszövetség szövezeit értelmezésére építették hitüket. A különböző egyházak fundamentalista irányzatainak kitűnő elemzését tartalmazza Karen Armstrong könyve: „The Battle for God, Fundamentalism in Judaism, Christianity and Islam” HarperCollins, London, 2001

²² Naipul V.S.: Beyond Belief New Delhi, Viking. 1998.p.26

Afganisztánra utalt). Khomeini, iráni vallási vezető által meghirdetett „Iszlám Világforradalom” eszméje, amelyik felhívta a muszlimokat hogy mindenhol lázadjanak fel korrupst vezetőik ellen s alakítsák át országukat Isten törvényei szerint, nem áll messze a fenti szerző véleményétől.

Az ázsiai vallások közül, mindenekeelőtt a Buddhista tudósok elemzéseik foglalkoznak a globalizációval összefüggésben a nyugati modernizációs eszmék, gyakorlat és értékrend, valamint vallási hagyományaik közötti konfliktusokkal. Az egyik Buddhista tudós írta ezzel kapcsolatban: „...a házasság a technika és a szabad piac között rendkívül anyagias fogyasztói kultúrát eredményezett. Ennek alapja az a feltételezés hogy az anyagi jólét és az érzékiség az élet egyedüli értékes céljai. Jelenleg talán az a konzumerista kultúra, amelyet a hirdetések és a média ösztönöznek képezi talán a leglényegesebb kihívást azzal a nézetrel szemben, hogy a lelkiek az emberek életének hatékony erői. A városokban e kultúra kibontakozása a jómódú elitet a hedonizmus ködébe burkolta. Ez a folyamat irigységet, ellenállást és reményvesztést táplál.²³

A globalizációs folyamatot és következményeit a helyi közösségek érdekeivel és értékrendjével összehangolhatónak tekintették és tekintik több ázsiai országban a konfucianizmus követői. Hangsúlyozzák azonban annak szükségességét, hogy a kormányoknak védeniük kell a nemzeti érdekeket.²⁴

Ezek az elemzések és állásfoglalások nemcsak az egyházak magatartásának sokrétűségére utalnak, hanem azt is bizonyítják, hogy megosztottságuk közös fellépésüket is nagymértékben nehezítheti a világ jövőjét befolyásoló nagy kérdésekben is, amelyek például az ENSZ napirendjén szerepelnek. Ez még a Keresztény egyházak keretében, az ökumenikus mozgalom térhódítása ellenére is jellemző. A globalizációs folyamat különösen a Kereszténység és az Iszlám viszonyában okozott e tekintetben súlyos problémákat. Az együttélés azokban az országokban, ahol ennek hosszú hagyományai voltak, a múltban sem volt könnyű. Egyre több helyen mélyültek el s öltének vallási jelleget azonban a kommunális konfliktusok. Az emberek globális mobilitásának növekedése, amelyik hagyományosan homogén társadalmakat nyitott meg a menekültek vagy a bevándorlók előtt, idegengyűlölethez és különböző diszkriminatív magatartásokhoz

²³ A Buddhist Approach to Economic and Social Development. Atanulmány az International Buddhist Conference számára, Colombo, 10 November, 1998.p.64

²⁴ Kinhide Mushakoji /ed/ The Asia-Pacific in Search of a New Order. Tokio, 1992 pp. 32-37 Kokusai Seiji to Nihon.

vezetett. A globalizáció a helyzetet tovább bonyolítja. A globális folyamatokkal szembeni identitás-keresés és védekezés egyre több ember számára jelenti a keresztény vagy az iszlamista fundamentalizmus felé fordulást. A vallási szervezeteket pedig a modernizációval és a szekularizációval szembeni ellenállás eszközüvé teszi. Igen fontos a téma a jövő szempontjából is az, hogy a változó feltételek miképpen hatnak az egyházak politikájára és operatív eszközrendszerére.